

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

45

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1958

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam; N. E. H. J. J. Zon †

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

KORTE BIJDRAGEN

Een tot nu toe onbekende Nederlandse sterling. Onlangs verwierf ik een sterling, die ik bij eerste beschouwing niet dadelijk kon thuisbrengen, doch die, na nadere bestudering ervan, naar mijn mening moet zijn geslagen in een stadje in Zeeuws-Vlaanderen, waarvan tot nu toe niet bekend was dat er ooit was gemunt.

Het onderhavige muntje vertoont op de voorzijde een ongekrond aanzienlijk hoofd waaromheen binnen twee parelcircels + R COMES FLANDRIE en op de keerzijde een lang glad kruis (type van na 1280) met in elk kwadrant drie bolletjes en binnen twee parelcirkels een randschrift luidende: MON-ETA-ARD-ENB.

1½ × vergroot

Deze munt moet derhalve worden toegeschreven aan Robert van Béthune, graaf van Vlaanderen 1305—1322, terwijl als muntplaats niet anders dan Aardenburg¹ kan worden aangewezen. Aardenburg dat in de middeleeuwen een zekere rol heeft gespeeld, is als muntplaats zeer zeker aannemelijk.

Het muntje hoort derhalve thuis in de serie van de onder genoemde graaf geslagen sterlingen die tot nu toe bekend waren van Aalst, Gent en Dendermonde (Termonde)².

Tevens kan in dit verband nog worden opgemerkt, dat in een iets vroegere periode, nl. onder Gwijde van Dampierre graaf van Vlaanderen 1280—1305, in Aalst, Damme, Dowai (Douai) en Namen³ is gemunt. Het is dan ook gezien al deze munt-activiteiten m.i. zeer zeker verantwoord Aardenburg aan de reeks muntsteden toe te voegen.

Het stuk is voorzover bekend uniek en onbeschreven. De belangrijkste collecties waarin een tweede exemplaar zou kunnen worden aangetroffen nl: die te Londen, te Brussel en te Den Haag zijn op de aanwezigheid van dit stuk onderzocht, doch met negatief resultaat, terwijl in de bij de genoemde instellingen behorende bibliotheken geen publicatie over deze munt kon worden gevonden.

Ik dank de heer Dolley van het Brits Museum voor zijn medewerking bij de onderzoekingen in dit museum en Dr. H. Enno van Gelder voor het verrichte onderzoek in Brussel en Den Haag.

A. T. PUISTER.

¹ In de Middeleeuwen geschreven Ardenburgum.

² J. Chautard, *Imitations des monnaies du type esterlin frappées en Europe (Nancy 1871)* p. 9—11; V. Gaillard, *Recherches sur les monnaies des comtes de Flandre*, no. 175—181.

³ Chautard, p. 4—6; Gaillard no. 156—159.

RÉSUMÉ

L'auteur décrit une monnaie flamande inédite du type esterlin, frappée sous le règne du comte Robert de Béthune (1305—1322) dans la petite ville d'Aardenburg en „Zeeuws-Vlaanderen” (Hollande).

De penning op het ontzet van Leiden — Hoogst zelden slechts is Gerard van Loon in zijn standaardwerk over de „Nederlandsche Historipenningen” afgeweken van zijn gewoonte, om van een penning méér te geven dan een afbeelding van voor- en achterzijde. Tot de uitzonderingen op de regel behoort een gravure van de penning op Leidens ontzet in 1574. Van de bijzonder mooie en zeldzame gouden afslag, die Van Loon hiervan kende, reproduceerde hij de twee zijden nog eens, alsof zij tezamen op een stuk oud, ingescheurd papier lagen¹. Aan de voorkant zijn drie korte kettinkjes bevestigd, die bovenaan samenkomen; het geheel is met een draagring aan een uitstekende spijker of dikke speld opgehangen. Kettinkjes en penning werpen slagschaduwen op het papier, zoals ook de eronder geplaatste keerzijde dit doet.

In zijn tekst vertelt de auteur, na een kort verslag hoe Leiden gered werd: „De opperhoofden der verlosseren wierden zoo door de Staaten van Holland, als door de verlostten beschonken met goude ketenen en gedenkpenningen, op welke het ontzet van Leyde stondt afgebeeld: als op den volgenden (n.l. bladzijden) kan gezien worden; die met zyn bywerk van goud in de weërgalooze penningkas van den Heer Balthazar Schot, ontfanger van des gemeenen lands middelen te Amsterdam bewaard wordt, en door den Aksysmeester te Leyde gemunt is; welken ik ook met zyne keten heb laten afbeelden; om te vertoonen hoedaanig de zelve geweest zyn, en op wat wyze die penningen zijn gedraagē geworden”². Verderop³ voegt hij hieraan toe: „Doch met zulk ketenwerk is my maar eens zoodaanig een penning voorgekomen”, hetgeen een beperking op zijn zojuist geciteerde algemene bewering inhoudt.

Het exemplaar met de drie kettinkjes, dat Van Loon bewonderde, bevindt zich tegenwoordig in de verzamelingen van kasteel Twickel. Alle details: de kettinkjes, de wijze waarop deze bevestigd zijn en de draagring stemmen dermate nauwkeurig met de prent in de „Nederlandsche Historipenningen” overeen, dat twijfel hier nauwelijks mogelijk lijkt. Volkomen zekerheid dat de penning welke Van Loon bij Balthasar Scott zag identiek is met die op Twickel, geeft echter de herkomst van dit

stuk. Toen de verzamelaar Scott en zijn tweede vrouw, Constantia Aletta Coymans, respectievelijk in 1741 en 1744 kinderloos overleden waren, bleken bij testamentaire beschikking uit het zeer aanzienlijke kapitaal, dat zij nalieten, allerlei legaten te zijn gemaakt; de rest ging naar de kinderen van oud-burgemeester Daniel Hooft, die de erfgenaam van de overledenen zou zijn geweest, ware hij niet reeds in 1743 gestorven ⁴. Een van de gebeneficeerde kinderen van mr. Daniel Hooft, vrijheer van Vreeland, was Henrick Hooft Danielszoon (1716—1794). Deze liet slechts één dochter na, Hester Hooft (1748—1795), die achtereenvolgens mevrouw George Clifford en mevrouw Van Kinsbergen is geweest. De oudste van de twee dochters van het echtpaar Clifford-Hooft, evenals haar moeder Hester geheten, trouwde met de bekende Gijsbert Karel van Hogendorp; haar zuster Anna Margaretha (1772—1797) werd de vrouw van Jacob Unico Willem graaf van Wassenaar, heer van Twickel enz. (1769—1812). Door dit laatste huwelijk is een part van het Hooft-fortuin in de familie Van Wassenaar gekomen ⁵; op deze wijze zal de gouden penning van Leidens ontzet op Twickel zijn beland, tezamen met portretten en allerlei andere zaken uit de familie Hooft, die het bewijs vormen, dat onze reconstructie van de gang van zaken juist is. De herkomst van het stuk raakte echter naderhand in het vergeetboek. „Leiden” gaf de Wassenaars een associatie met het burggraafschap dier stad, dat hun voorvaderen weleer bezeten hadden en zo gebeurde het, dat de penning op den duur op het kasteel, ten onrechte, betiteld zou worden als die „van de burggraaf van Leiden”!

Hoe Balthasar Scott nu dit pronkjuweel in zijn bezit had gekregen, blijkt niet. Vermoedelijk was het geen erfstuk; het was althans niet mogelijk, familiebanden tussen hem en de voormannen van Leidens verlossing te vinden. De fanatieke verzamelaar zal de penning wel gekocht hebben.

De voorstelling erop wordt door Van Loon voldoende beschreven ⁶. Op de ene zijde ziet men hoe een engel de krijgsknechten van de Assyrische koning Sanherib, die Jerusalem belegeren, verdrijft. Het opschrift boven deze toepasselijke scène luidt: „VT SANHERIB A IERUSALEM.2 REG.19”. In het bijzonder is bedoeld het begin van vers 35 van dit Bijbelhoofdstuk: „Het geschiedde dan in die selve nagt, dat de Engel des Heeren uyt voer, ende sloeg in het leger van Assyrien hondert, ende vijf en tagtentic duysent: ende doe sy hen des morgens vroeg opmaekten, siet, die alle waren doode lichamen”.

Op de andere kant is een gezicht op Leiden aangebracht, met op de voorgrond Zoeterwoude, de Vliet en andere wateren, waarover de

scheper van Boisot naderen, terwijl op het land de Spanjaarden af-trekken. De tekst in de hemel is het vervolg van de inscriptie op de voorzijde: „SIC HISPANI A LEYD(A) NOCTV FUG(ERUNT).3 OCTO(BRIS) 1574”.

Wij vermeldden reeds Van Loons mededeling, dat de penning te Leiden geslagen werd¹. Hij zegt evenwel niet, wie de ontwerpen voor de beide tafereelen geleverd heeft. Dit nu lijkt niet moeilijk uit te maken: nauwelijks iemand anders dan de Leidse kunstenaar Isaac Nicolay (wiens familie zich naderhand Van Swanenburch zou noemen) komt hiervoor in aanmerking. Hij was in deze tijd een der weinige kunstenaars, die in Leiden werkzaam waren. Juist opdrachten van officiële aard heeft hij veel uitgevoerd. Zo werkte hij voor het allegorische gedeelte van de statige stoet, waarmee op 8 februari 1575 de Leidse academie werd ingewijd². Hij ontwierp een rand voor het wandtapijt met een kaart van het beleg van Leiden, dat de stadsregering in 1587 bestelde (thans in museum De Lakenhal); hij tekende de cartons voor verschillende gebrandschilderde ramen, o.a. twee voor de Grote Kerk te Gouda: glas 26 dat het ontzet van Samaria voorstelt en dat de stad Leiden, volgens besluit van 1598, ten geschenke aanbood, en glas 25 met de verlossing van Leiden, dat een cadeau van Delft was. De wijze, waarop op de penning de zich heftig bewegende, maniëristische figuren zijn uitgebeeld, de tenten, de beide steden in de verte en de brede strook van als het ware naar voren aflopend land voor de stad, dat door drukbevaren waterlopen doorsneden wordt, al dergelijke details vindt men op de beide naar Isaac Claesz'cartons vervaardigde Goudse glazen precies zo terug. Deze stijl-overeenkomsten tonen duidelijk aan, wie de tekening van de Leidse penning geleverd moet hebben.

DR. R. VAN LUTTERVELT.

¹ Afbeelding in Van Loon I, p. 194; zie pl. XVIII.

² Van Loon I, p. 193.

³ Van Loon I, p. 195.

⁴ J. E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam* (Haarlem, 1905), II, p. 701 en 702.

⁵ a.v. II, p. 724, 726, 886.

⁶ Van Loon I, p. 194.

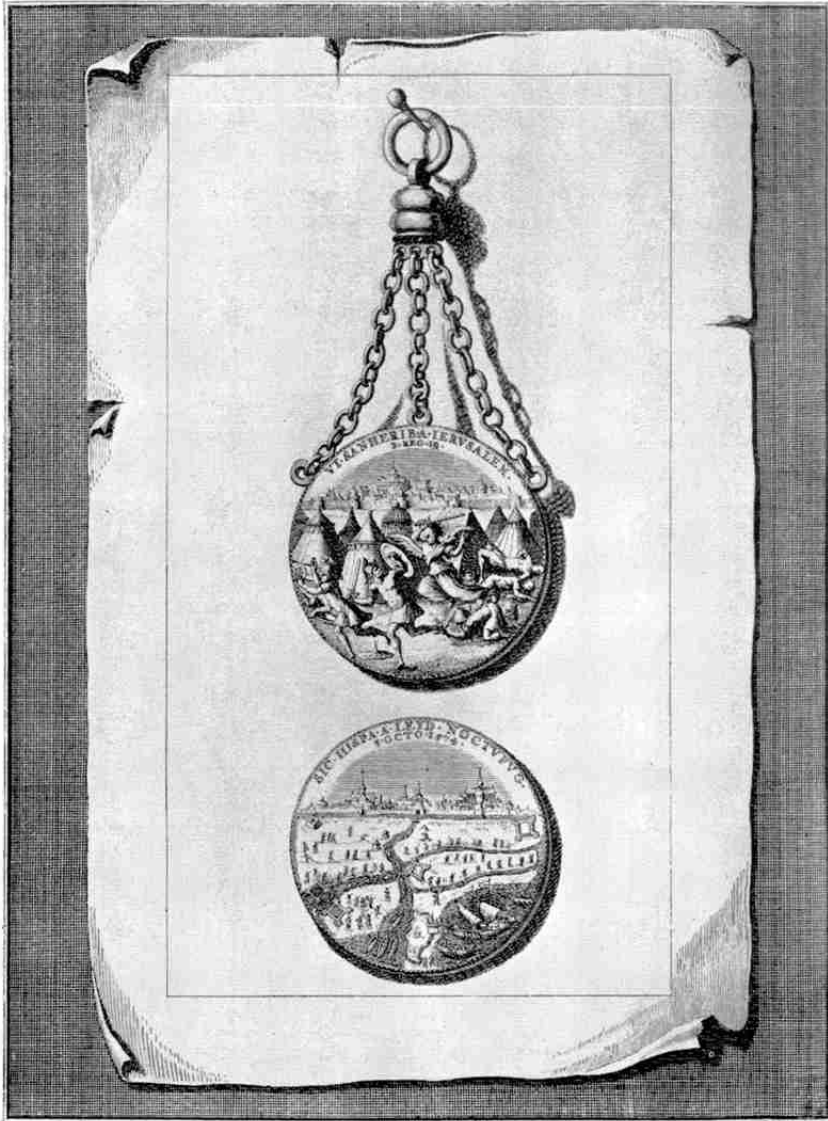
⁷ De juistheid van deze mededeling kan hier in het midden gelaten worden: vermoedelijk zijn de stempels wel in de Munt te Dordrecht vervaardigd (*Jaarboek* 40 (1953), p. 20). Dit neemt niet weg, dat het ontwerp zeer waarschijnlijk uit Leiden zelf afkomstig is. (Red.)

⁸ *Leids Jaarboekje* 1958, p. 95.

SUMMARY

The medal celebrating the Relief of Leyden — Of this well-known medal Van Loon illustrates a specimen attached to a ring by three short chains, which belonged to the collector Balthasar Scott. This same specimen has been recognized by the author in the collections of Twickel Castle into which it has entered by heritage.

The design of this medal is attributed here to the Leyden artist Isaac Nicolay to whom many official commissions were entrusted.

Gouden penning ontzet van Leiden